

ERDŐS ISTVÁN

Aranybalta

Balta, aranyból? Valószínűtlen párosítás! Ehhez hasonlóan valószínűtlen az újra meg újra felröppenő hír is, hogy bizonyos, elszánt roma értelmiségiek titokzatos összeesküvéseket szerveznének a cigányság nyomorúságos helyzetének erőszakos megváltoztatására.

A páholyban, ahol semmiképp nem roma értelmiségiek irányítják a beszélgetéseket, mindenki úgy tudta, hogy régi barátom, Bangó ügyvéd úr egyszer már „lőtávolba is került” titkos ügynöki nyomozások során, amelyek fenyegetően kiismerhetetlenek. Egyébként ezt a lőtávolban lenni furcsa kifejezést gyakran használta egy kiváló ügetős kocsisként számontartott hajtó barátom, ha sűrű mentegetőzésekre került sor egy-egy verseny kimenetelét illetően. Jó esélyünk van, mondta, a futam előtt, akár megcélozhatjuk a győzelmet is ebben a gyengécske mezőnyben. Ha egy hajtó titkos esélyesként győzni akar, már a starttól kezdve úgy helyezkedik a tülekedő vezető lovak mögött, hogyha jön a hajrá, a finis, még neki is esélye legyen a győzelemre. Ilyenkor: lőtávolban kell lenni! A legtöbb esetben azonban a finisben történik valami váratlan fordulat, megtáltosodik egy esélytelen gebe, és már hiába minden igyekezet, hiába kocsikáztunk lőtávolban.

A páholyban, ki tudja miért, mindenki úgy vélekedik, hogy Bangó barátunk ügyeiben is ilyenképp járhatott akármiféle titkos ügynökség. Már a siker közelében kellett belátni, hogy nincs győzelem, nincs alapja a letartóztatásnak. Azt viszont jószérivel senki se tudta, hogy miképpen került ide, a nyóckerből az ügyvéd a társaságunkba. Rólam tudták, hogy egykor rég az író Végh Antal rángatott be a páholyba, a híres „nagyvadászok” közé, Zelk Zoli bácsi mellé, Sándor Csikar szomszédságába, Csurka, Rákossy Gergely, Csukás István társaságába. Az is köztudott volt, hogy én hogyan lettem Bangó ügyvéd úr testi-lelki jó barátja. Akaratlanul is eljátszottam egyszer a jól tájékozott, okos romakutatót, és kiselőadást tartottam a páholy közönségének arról, hogy kis hazánkban milyen nemes, ősrégi név Bangó ügyvéd úr neve.

Ez a név a legrégebbiről ismert cigány név. Ahhoz képest, hogy az Európába, magyar földre érkezett cigányok közül sok tízezernek még a

XIX. században sem volt neve, a Bangó nevet már a XVI. század derekától ismerjük. Mert akkor tűnt fel egy erdélyi fejedelem oklevelében egy birtokper kapcsán. Nem semmi!

Jó száz évvel később Nógrád vármegyében találkozunk nobile Bangó névvel, ugyancsak egy birtokvitáról szóló oklevélben. Nemes Bangó családjáról, özvegyéről üzent ez a dokumentum. Szóval, a Bangók Nógrádban nemesek voltak. Akár rájuk is lehetne büszkének lenni, de ilyesmire tán még alkalmasabb lehetne egy erdélyi származású Bangó, aki a XIX. század dereka körül volt ügyvéd és híres költő, lapszerkesztő Arad városában. Az 1848–49-es szabadságháború honvéd hőse volt ez a Bangó, és a bukás után kis híján az aradi vértanúk sorsára jutott. 1849 őszén halálra ítélik, sokáig a várbörtönben raboskodik, mígnem kegyelmet kap, akkoriban, mikor már maga az orosz cár is megsokallja Haynau vérengzését. Bangó Pető, az ismert aradi ügyvéd írhatja tovább verseit...

Mikor én, immár jóbarátként rákérdeztem a titkos ügynökökkel folytatott furcsa üldöző-versenyére, Bangó ügyvéd úr csak nevetett. Túl jó cigány vagyok, csak azért van minden cirkusz körülöttem, mondta, és arra kért, politizálás helyett hallgassam meg inkább zseniális tippjét a derbi-győzelmet illetően. Mert ő biztos forrásból tudja, hogy a verseny favoritja nincs rendben, a tulajdonos meg az istállója örül, ha egyáltalán össze tudják drótozni augusztusra a lovat. Mikor eljött a derbi nevezetes napja, Bangó barátom különlegesen ünnepélyes volt, és valamiféle titokzatos meghívást emlegetett egy rendezvényre, ahol majd a nyóckerben találkozhatok öt országból érkező cigány képviselőkkel, és a barátkozás, tervezés mellett majd rendesen koccinthatunk, ihatunk a derbinap sikerére is.

Különleges ünnep a lóverseny világában a derbi napja. A szakértők körében, lelkes-tudatlan fogadók világában egyformán óriási a várakozás, az izgalom. Ki nyeri a derbit? Sajnos, meg kellett bánnunk, hogy naiv pancserek, hiszékenyek voltunk, mert Bangó ügyvéd úr meglepetés-tippelésének híre semmit nem ért: a derbiben az összedrótózott favorit úgy nyert, ahogy akart. Én vesztettem néhány száz forintot a rossz tippeken, Bangó ügyvéd úr viszont ezreket vesztett. Itt volt, itt lett volna az alkalom, hogy most egy-két olyan régi primáskirályról beszéljek Bangónak, a páholynak, akiknek több-kevesebb köze volt a lóversenyezéshez, akkoriban, mikor még csak az első ügetőfuttatásokat tartották Pesten. Valahol ott, ahol ma a Körönd van, a Hősök tere van.

– Rác Pali és Banda Marci nevét, ugye, jól ismered, kedves Bangó barátom – kérdezem, hiszen vezetőféle cigány értelmiségiként feltétlen tisztelni kell a zseniális elődöket, a kiegyezés korának világhírű primásait.

Bangó ügyvéd úr a képembe nevetett, és azt mondta, sose hallotta egyik nevet se, de valószínűnek tartja, hogy ez a „banda marci” név csak egy általam kreált viccnév, amivel én bizonyára csak ugratni akarnám a társaságot... De azért csak mondjam tovább a sztorimat... Dehogy mondtam! Csak legyintettem a kínos ügyvédi szavakra, és már csak magamnak idéztem, magamnak mondtam, majdani olvasóknak mondtam tovább a történetemet az ügetőfuttatástól a rézből kovácsolt aranybalta-jelvényig, amit Rácz Pali néhány év múltával majd díszes ünnepi öltözetén viselt.

Egy gyönyörű szép májusi vasárnapon, úgy 1880 körül a lóversenypártoló főurak igencsak megadták a módját, hogy feledhetetlenné tegyék, vonzóvá varázsolják a futtatást, az újdonságnak számító ügetőversenyt. Igen nagy számmal jelen voltak a fogadó urak mellett úrilányok, szépaszszonyok is a fényes-hangos ünnepségen a nagyszámú közönség díszeként pompázatos, mutatós ruházatokban. A verseny díszvendége volt a főváros leghíresebb primása, Rácz Pali, aki ezúttal Banda Marci bandájából magasodott ki szálfatermetével. Az első zeneszünetben Szapáry gróf, a verseny elnöke, tudván, hogy Londonba készül a primás, előhúzott zsebéből egy angol sportlapot, a Fieldet, és tréfás szomorúsággal ölelte meg Rácz Palit.

– Rossz hír – mondta a gróf az újságot lobogtatva –, Kincsem, a magyar csodaló befejezte fényes pályafutását.

Éppen egy hosszú távú versenyprogram következett, mikor Banda Marci újabb fogadási ötlettel kereste meg nevelőapját. Mivel ő biztos forrásból tudja, hogy Margitka, Eszterházy grófnő szép küllemű lova, a verseny favoritja nem fog most nyerni, de a titkos esélyű Zöld Marci lesz a győztes, úgyhogy most közös erővel, valami szép summáért muszáj volna itt fogadást kötni.

Rácz Pali meglobogtatta a gondjaira bízott Field újságot Marci előtt, kacagott: – Fogadni?? Marci fiam, most már végképp semmi értelme sincsen, amikor már Kincsem sincsen.

Marci durcás haraggal rohant fogadni, megint csak lassan apadó saját pénztárcából. A hosszú távú futamban a Margitka nevű ló 40 másodperces fölényrel előzte le Zöld Marcit. Ahogy lenni szokott, fölényesen győzött a favorit.

Negyedszázada is elmúlt már ekkor, hogy az itáliai katonáskodásból hazatérő muzsikus, Rácz Pali (Milánóban, a bécsi császár seregében egy ezredzenekarnak volt karmestere) a budai várban, udvari bálon Sárközi Ferkó zenekarában játszhatott. Az a Sárközi volt ott a bál primása, akit honvédhadnagyi rangban maga Kossuth nevezett ki a szabadságküzdelemben

részt vevő cigány muzsikuskok parancsnokának. Mindez azért volt lehetséges, mert ekkor Ferenc József békülni jött Pest-Budára, bálozva békülni a magyar arisztokráciával. A bál ragyogó szépségű asszonya Erzsébet királynő volt, akinek igen nagy része volt abban, hogy megindulhatott a békülés folyamata.

Rác Pali először Vácon telepedett le, majd Budára költöztette Milánóból a családját. Néhány év alatt Rác Pali váci muzsikusbandája ugyanolyan híressé, népszerűvé lett a fővárosban, mint az Aszódról elindult Berkes Lajos-féle cigányzenekar, vagy mint a Vörösmarty által is megénekelte öreg cigány, Patikáros Ferkó bandája.

Fél évszázada, a reformkor kezdete körül a világhírű, zseniális primás, Bihari János még budai polgár se lehetett cigány volta miatt a Kétnyúl utcában, de Rác Palit már nemcsak elismerte, ünnepelte a főváros, de Petőfi, Kossuth, Deák, Bem apó után sokak szerint ő lehetett a legismertebb magyar a Duna–Tisza mentén. Pál napi ünnepségein ott mulatott a fővárosi művész elit. A primásnak barátja volt Blaha Lujza, Jókai, Liszt Ferenc, Erkel, Herman Ottó, a humorista Bernát Gazsi... Erzsébet királyné is kedvelte, és gyakran meghívta a kedves gödöllői kastélyba, ha ott épp együtt ünnepeltek a császárral. Mindenki tudta, hogy egy Rác Pál-szerzeményű nóta volt Sisi királyasszony legkedvesebb muzsikája. Szomorú, szerelmes nóta. *Lebullott a rezgőnyárfa aranyszínű levele...*

Szóval, úgy 1880 körül az öregebben is mutatós, szép szál férfi, Rác Pali muzsikálni jött az egyik első ügetőfuttatásra, míg váci származású nevelt fia, Banda Marci a bandája irányítása mellett leginkább a turf kedvéért, a fogadások izgalmiért volt jelen. Az egykori árva cigány fiúcskából a kiigyezés után nemcsak híres-neves primás lett, de a leggazdagabb muzsikuskok között is emlegették. Rác Palinak egyáltalán nem tetszett Banda Marci lóverseny-szenvedélye, és ez alkalommal is rendre visszautasította a biztos tippekre szóló fogadási javaslatait. Soha nem vetette ugyan szemére nevelt fia súlyos kudarcait, aki nemhogy nem nyert vagyonokat a turfon, ahogy rendre megígérte, de néhány év alatt annyit veszített szenvedélyes fogadóként, hogy odalett a szép belvárosi, Hársfa utcai háza, amire szorgos-gondos felesége sok év alatt spórolta össze a pénzt Marci mutatós keresményeiből.

Rác Pali még akkor is emlékezett álmában az ügetőfuttatás kezdetét jelző mozsárdörrenésekre, amikor Londonba tartva egy hajón elszundikált 15 tagú zenekarának muzsikuskai között. Az angol királyi trón várományosa, Edward főherceg baráti meghívására utazott az angol fővárosba, hogy aztán a Kristály-palota irányából egyenesen Liverpool felé indul-

janak majd el Viktória királynő kíséretében. Edward főherceg igen nagy szerelmese volt a cigánymuzsikának, és gyakori találkozásaik során sokszor elmondta a primásnak, hogy ő nemcsak a zseniális zenészeket, de a kunyhókban élő, vályogvető cigányokat is kedveli, szereti. Most is felemlegette, amit Bécsben, Pesten sokszor elmondott Ráczipalinak pezsgős mulatságok végeztével.

– Tessék tudomásul venni, hogy az én életem összes színei közül a legkedvesebb színárnyalat a cigányok színe.

A főherceg azért járt gyakran magyar földön és Bécsben, Pozsonyban, mert igen-igen jó barátok voltak Rudolf főherceggel, a magyarok által is kedvelt Rezsőke királyfival. Rezsőke, Edward és Vilmos császár fia, a porosz trón várományosa nagy mulatások, duhajkodó dorbézolások közben is rendületlenül politizáltak, és szótték, színezték egyforma, mutatós álmaikat azon időkre nézve, amikor már ők ülnek majd a trónon országaikban. Nagy egyetértésben bizonygatták, hogy az a majdani időszak, talán épp a közeledő és elkövetkező XX. évszázad egy másfajta Európát fog szülni, mint ami most látható. Zsarnokság nélküli világot, becsületes alkuvásokkal megnyert békességet és barátságot a népek között. Ráczipali előtt nem titkolóztak a trónörökösök, mikor németül vitatkoztak a jövőről, eszükbe se juthatott, hogy a primás negyedszázadon át Milánóban élt, katonáskodott Radetzky marsall seregében, és nemcsak ért, beszél németül, de igen határozott véleménye van politikai, társadalmi változások szükségességéről, az elnyomott, kismizett népcsoportok felemeléséről. Nemcsak a cigányok sérelmeire gondolt, de a seregben, a bakancsosok között megismert dalmátok, horvátok, bosnyákok, rutének panaszaira is. Ha Edward főhercegnek muzsikált, gyakran tűnődött rajta, hogy az ifjú, kicsit bohém, romantikus főhercegek vajon miféle módon kívánják megvalósítani terveiket. Jaj, csak ne felforgatások, véres forradalmak útján akarjanak változtatni, hiszen Milánóban, Párizsban, Pesten, és megint Párizsban egyformán láthatóvá lett, hova, milyen borzalmakhoz vezetnek efféle utak. Az afrikai forrongások legfrissebb hírei még kegyetlenebb vérengzésekről szóltak.

Ha Ráczipali a leghíresebb magyar cigányprimásként élt Budán vagy Budapesten, később többször előfordult, hogy orosz bombagyártó anarchisták eszméibe vagy menekültként magyar földre érkező lengyelek forradalmi lelkesedésébe beleszerelmesedett ifjú cigányok keresték meg, hogy legyen vezére a készülő harcnak. Legyen vezér, mert feltétlenül kell egy ismert, népszerű, tekintélyes cigány, hogy hiteles legyen a mozgalmuk. S ha így lesz, jöhet a cselekvés órája. Mert túrhetetlen a cigányok helyzete, akár

erőszakkal is muszáj változtatni rajta. Igencsak jó vezér lehetne a katonaviselt Rác Paliból. Nem vállalná el ezt a kitüntető szerepet?

– Nem bizony, mondta mindig határozottan a primás, és türelemre, tanulásra intette a forró fejű fiatalokat. – Tanulni! Tanulni kell! Mert csakis a műveltség, a tudás, a szakképzettség fegyverzetében van remény a változtatásra. Saját élettapasztalatából tudta, sose késő tanulni. Gyerekkorában egyetlen napot sem járt iskolába, mert nógrádi kis falujában még a birtokos urak gyerekei se jártak. Ő bakancsos közkatonaként Milánóban húszéves is elmúlt már, hogy egész éves ezüstsoldját összespórolva odaállt a leggorombább őrmester elé, akit mindenki tisztelt műveltségéért: tessék engem tanítani, itt van érte egy zacskó ezüstpénz!

Írni, olvasni, számolni, németül pontosan beszélni tanította meg a Bazedov nevű káplár, és egy esztendő után már ő írta bajtársai leveleit, haza, a messzi szülőföldre, és még egy év múltán kis fehér csillagot kapott zubonyára. Őrvezető lett, és ő intézhette százada számlakönyvelését, apróceprő pénzügyeit, mert ő volt a századában az egyetlen bakancsos, aki írni-olvasni tudott. Amikor 1881-ben az angol trónörökös Londonba invitálta, igencsak felelősödtek benne a gyötrelmesen fájó, aggasztó gondolatok a cigányság helyzetéről, a tudás, a jó tapasztalatok megszerzésének szükségességéről.

Rögvest Londonba érkezésük után azonnal Liverpoolba utaztak a trónörökössel, ahol Viktória királynő éppen káprázatosan fényes ünnepséget rendezett. Ahogy korábban is számtalanszor, Edward főherceg ezúttal is bizalmába fogadta a primást, és mint jó barát igencsak megértőnek mutatkozott, ha Rác Pali a magyar cigányok kétségbeesítő helyzetéről beszélt.

– Liverpoolban látni fogod az asantik fekete királyát a Volta gőzösről angol földre lépni, mondta derűsen mosolyogva Edward, – és látni fogod, hogy az én anyám, Viktória királynő micsoda pompával, szeretettel fogadja azt a törzsi vezért, akinek irányításával évek óta dühödten harcolnak a feketék az angol katonák ellen. Ez a politika!

A Volta gőzösről angol földre hozzák az aranybaltát, ami az afrikai négek, az asantik nyelvén a feltételek nélküli, teljes megadás jele. Ezt a mutatós-fényes ajándékot kell különleges ünnepség keretében fogadnia a királynőnek, ezért van a nagy felhajtás, ezért muzsikál ott a liverpooli kikötőben a leghíresebb magyar cigánybanda, amelyiknek muzikusai, ugye, maguk is fekete fiúk. Viktória királynő fontosnak, megbecsülendőnek tartja azt a reménységet, hogy az Aranyparton, az asanti földön véget érhet az igen nagy emberveszteségekkel, igen nagy költségekkel folyó hábo-

rúskodás. A teljes behódolás aranyjelvényének átvételekor a királynő kifejezi terveit, akaratát: kölcsönös egyetértésben legyen végre békekesség!

A liverpooli ünnepségen muzsikáló primás túl jó szemű ahhoz, hogy ne látná, lényegében csak látványos cirkusz az egész ünnepség. Mikor ezt csendben szóvá teszi a főhercegnek, az egyáltalán nem sértődik meg. Sőt. Elmondja megalapozott gyanúját, hogy a balta érkezése nem őszinte békevágys kifejezése, csak látványos parádé. S a látványos parádéra Anglia ugyancsak látványos, zenés cirkusszal válaszol. Viktória királynő kegyesen-kedvesen mosolyog, de tudja, néhány hónap múlva vagy egy-két esztendő múlva Nyugat-Afrika partjai felé újra el kell indítania a hadihajóit fegyverekkel, katonákkal megrakodva. Akkor mi értelme van az egész látványosságnak? Egy kicsinyke béke-remény is több a semminél, véli az angol királynő. Az asantik meg egyszerűen taktikáznak, ravaszkodnak. Ki kell használni Viktória királynő jó szívét. A béke-reménység ellenében azt lehet most kérni, hogy a fekete gyerekek számára épüljön két új iskola az Aranyparton. Lehet követelni, hogy létesüljön egy új, nagy ispotály, a gyógyításhoz szükséges teljes felszereléssel. Hogy több száz fekete férfi munkához jusson most, ki lehet követelni két vadonatúj gyapotüzem felépítését, gépekkel való ellátását. S ha már béke van az angolok és az asantik között, akkor lehet kérni, hogy két ifjú fekete királyfit helyezzen el a királynő az oxfordi kollégiumban, hogy majd aztán legyen több hazatérő diplomával bíró fekete, akik majd az angolok tudományát átplántálják Afrika homokjába.

Ha az új gyapotüzemekben dolgozó munkások a szép fizetések, jövedelmek nyomán már-már polgári jómódban élhetnek, akkor újra lehet kezdeni a véres-kegyetlen harcot az angol hódítók ellen. London népessége lassan a négymillióhoz közeledik, a királyság gazdag, a brit katonák a legjobbak a világon. A királynő semmi áldozatot nem sajnál, semmilyen ravaszkodást nem szégyell egy kicsinyke békekességért is, hogy ezzel néhány száz angol katona életét megvédje. Mert mindezt megteheti, akár jó királynőnek tarthatja őt a világ, akit akár szeretni is lehet. Európában vagy tán az egész világon.

Ferenc József ez idő tájt vén nyanyának nevezi, de minden karácsonyra küld neki két tucat olyan borospalackot, amelyekben a legfinomabb tokaji aszú van. Rác Pali látja a londoni Kristály-palotában a mulatozó királyi népek asztalán ezeket a palackokat, és később egy gödöllői muzsikálása alkalmával megkérdezi a császárt, hogyan kerülhettek ezek oda. Ferenc József kacagva válaszol, mint aki igen büszke a tokaji jó termésre is, az ajándékozásra is. Azt mondja: azért küldöm ezeket a palackokat Londonba minden

karácsonykor a vén nyanyának, hogy egészséges legyen a jó magyar bortól. Mert megérdemli, hogy egészséges legyen, hiszen senki annyi jót nem cselekszik Európa nyugalmáért, békességéért, mint ő. Rác Pali Liverpoolban, aztán Londonban is sokat töprengett rajta, hogyan tudná ő Viktória királynő bölcsességét, taktikázását magyar viszonyok közé átültetni cigány népe boldogulása érdekében. Az aranybalta-küldés taktikája, a nélkülözhetetlen politikai ravaszkodás eszméje pesti hétköznapijában is foglalkoztatta. Mi a teendő, ha nyilvánvaló, hogy csak igen keveseket érdekel magyar földön, miféle lehet a cigányság jövője. Talán Erzsébet királyné befolyását kellene kihasználni? Bécsi pletykák szerint még abban a pénzügyi tranzakcióban is része volt a királynőnek, amelynek során a bankárok Mohamedjének számítótó Rotschild bankár 15 millió aranyforintot kölcsönzött Budapest fejlesztéséhez, tudván, hogy a főváros modernizációjáért fáradozó városvezetésnek mindössze 250 millió aranyforint az éves költségvetése. A bankár is szerelmese a cigány muzsikának, többször invitálja Rác Pali, a Rác bandát, hogy muzsikáljanak családi ünnepein, de hát ez a kapcsolat, ez a barátság aligha elég ahhoz, hogy pénzt fektessen be a cigányság helyzetének javításába. Amikor Rác Pali Herman Ottónak elbeszéli az aranybalta történetét, együtt örülhetnek annak, hogy a tudós hatalmas cikke megjelenik a cigányságról. A primás felháborodva mutatja meg néki a Táborj–Parsch-féle zeneműkiadónál megjelent új magyar csárdás címét: *Cigány vagyok, rest a nevem*. Mikor tűnnek már el azok a gátak, amelyek akadályozzák a cigányok polgárosodását? Ezt kérdezi írásában, a primással nagy egyetértésben a tudós Herman Ottó. Ha egyszer ebben az országban van választott országgyűlés, van felelős kormányzat, vannak jó törvények a modernizáció segítésére, a cigányok többsége mégis ugyanúgy él, mint 500 esztendeje. Pedig kell, hogy legyen reménye félmillió magyar cigány embernek, hogy felemelt fejvel éljen ebben az országban. Herman Ottó mellett Huszár Adolf szobrászművész és Liszt Ferenc volt az, akit a primás beavatott az aranybalta-küldés-érkezés nyomán rászakadt, gyötrelmes vívódásaiba. Huszár Adolf, a Duna-parti, híres József nádor szobor alkotója, aki ösztönös rokonszenvvel kedvelte a cigányokat, utazni készült Rác Palival, s az indóházban várakozva egy percre magára maradt. Mert a szobrászműhely udvarán, a szabadban végzett mindennapos nyári munkától feketére sült az arca, cigánynak nézték. Odalépett hozzá egy szép szál jóképű cigány legényke.

– Penmange szo masina dzsal ko Lajosmizse? Mondd meg nekem, melyik vonat megy Lajosmizsére?

A szobrász kétségbeesetten, de nevetve hívta a primást segítségül, hogy épp cigányul beszélnek vele. Huszár Adolf, mivel Rimaszombaton nőtt

fel, magyarul is alig tudott, nemhogy cigányul, de azért válaszolt. Csak nem azt gondolod énrólam bolondul, te eszement more legényke, hogy én cigány vagyok? Akkor már mellettük állt Rác Pali, mikor nem kevésbé durva, de vidám szavakkal válaszolt a fiú.

– Embernek ember lehetsz, de nem is vagy Te úr ilyen füstös pofával. Most már mindhárman kacagtak. Rác Pali leginkább azon, hogy hármójuk közül a cigány fiúnak volt legkevésbé füstös a képe. Talán 14-15 éves lehetett. Rendes öltözetű volt, bátran nézett szembe a két óriástermetű úrral. De mikor a primás megkérdezte, hogy hány osztályt végzett el az iskolatanító előtt, magabiztossága odalett. Mint akit puskából lőttek ki, úgy futott, menekült el mellőlük. Egy közelben nézelődő rendbiztos rögtön megkérdezte: – Ellopott az uraktól valamit az a cigány fiú, aki elszaladt, rohanjak utána letartóztatni? Nem, nem, dehogyis, tiltakoztak, és Rác Pali korábbi beszélgetéseik egyenes folytatásaként elbeszélte a szobrásznak József főherceg alcúti cigányiskolájában látottakat.

– Úgy bánt ott a tanító a 12-15 éves cigány gyerekekkel, mintha azok már majdnem felnőttek lennének. Mert teljességgel lehetetlen elvárni, hogy egy talpraesett, jó eszű cigány fiú nagy türelemmel egyazon iskola-padba üljön be egy hétéves gyerekkel, aki ráadásul cigány volta miatt rendszeresen kigúnyolja őt. Új törvények ide vagy oda a kötelező iskolázásról, így aztán végképp nem jár a cigány gyerek iskolába. Mi lesz az elvárható tudással, írás-olvasással, jó szakma kitanulásával? Semmi nem lesz! Marad, öröklődik a nyomorúság?

Liszt Ferenc igen nagyra becsülte Rác Pali, barátjának, egyenesen művésztársának tartotta. Evtizedek óta köztudottan nagy barátja volt a cigányságnak. Könyvet is írt a cigányságról, a cigány muzsikáról. Igaz, ez a Párizsban megjelent könyvecske nemigen erősítette meg a muzsikás népszerűségét. Sőt! Kíméletlenül, már-már dühödten támadták, eltúlozva Liszt kisebb-nagyobb tévedéseit. Mikor Rác Pali Liszt Ferenc környezetébe is elvitte, és a nagy zenész zongorája mellett elpanaszolta Londonból, Edward főherceg világából való aranybalta-dilemmáját, igen-igen sokat vitatkoztak róla. Vajon a cigányok dolgában egyáltalán létezik járható út? Nincs aranybaltájuk se, meg dúsgazdag aranybányájuk se, de ha volna, sem lenne hova küldeni az ajándékot. Mikor 1883 farsangján – talán épp a magyar primással folytatott eszmecserei nyomán – Liszt különös beszéddel kavarja fel az állóvizet. Hatalmas elit közönség, királyi vendégek, tán 120-an vacsoráznak a híres Szikszay étteremben Rác Pali hegedűjátékát, Pintér Pali cimbalmozását hallgatva. Liszt beszédében először a művészi kiteljesedésű cigány muzsikát dicséri, majd a cigányságról be-

szél, hogy idézhessen egy sok század óta ismert pápai prédikációt a legfontosabb emberi erényekről. VII. Ince pápa nevében Liszt a XV. századból zengeti át mondanivalóját: legfőbb emberi erény a gyümölcsfák ültetése. Lehetséges, hogy éppen ennek az üzenetnek a lényegét kellene modernizációs célként a cigányság számára kijelölni. Liszt szavai nem csak művészi tekintélye miatt hitelesek, de köztudottan otthon van Rómában is, a pápa környezetében is. Nemrégiben épp ő hozta Ferenc Józsefnek Magyarországra azt az arany oltárocskát, amely a pápa koronázási ajándéka volt.

Ültessetek gyümölcsfákat, üzeni Liszt a cigányoknak Ince pápa szavai által. Furcsa módon Rácz Pali ugyanezen időkből hallja meg azokat a misztikus pletykákat, amelyek Deák Ferenc halála óta, de különösen az utóbbi egy-két évben terjengenek egyházi körökben. Tudja, hogy az üzenetek találkozási pontja nem lehet véletlen, és tűnődhet rajta, hogy vajon mindez valóban az ég akarata lenne. Nagy elhatározással Újpestre indul, ahol a legjobb cigány kovácsok némelyike valóságosan ötvösművész-teljesítményre is képes, és így a primás különös, bizalmas kérésével nyugodtan fordulhat ott régi jó barátjához, az egyik legügyesebb kovácsmesterhez. Kovácsoljon neki aranyfényű rézötvetből egy olyan kicsinyke baltát, amelyik majd jelvényként hordozható lesz, és pontos mása annak az aranybaltának, amelyet Viktória királynő kapott az asantik királytól ajándékba.

Az újpesti cigány kovácsmester az első azok közül a cigányok közül, akiknek Rácz Pali Deák különös álmáról beszél. Deák súlyos beteg volt már, de szívesen aludt, szunyókált délutánonként a kertjében. Különös, isteni üzenettől fénylő álmot látott. A teremtés korának egyik főangyala érkezett Deák kertjébe, karjaiban hatalmas gyümölcskosárral. A kosárban mérhetetlenül sokféle gyümölcs ragyogott, amikor elhangzott a főangyal által hozott, jelennek, jövőnek szóló isteni üzenet. Így szólt Isten szava a főangyal tolmácsolásában.

– Magyarország a gyümölcsfák paradicsoma. Az itt élő népek boldogításához nélkülözhetetlen élelem a gyümölcs. Magyar földön igen szívesen, bő termést hozva nőnek a gyümölcsfák. Élni kell ezzel az isteni adománnyal! Korról korra neki kell látni a gyümölcsfák ültetésének.

Rácz Pali házából az újpesti jelvény megrendelése után az egész Ferencvárost, egész Budapestet elárasztotta egy új cigány prófécia, egy szállóigévé nemesedő üzenet. – Tanulj muzsikálni, pengesd, ríkasd a hegedűt, ha Banda Marci-féle cigány legény vagy, megáldva isteni tehetséggel, de ha gyümölcsfákat ültetsz családod boldogulására, úgy az sem alábbvaló, mint a szép muzsikálás.

Csacska legendák szerint Rácز Palinak 36 gyereke volt. Ha ez nem is igaz, kéttucatnyi bizonyosan lehetett. Közülük a Milánóban született ifjabb Rácз Pál ugyanúgy továbbvihette a primás sokszínű művészi örökségét, mint a kiegyezés évében, 1867-ben született gyereke, az üveghangok híres primása, aki, ki tudja miért, a XXXVI. Rácз Laci névvel kísérelte meg öregbíteni amúgy is égis éró hírnevét a XX. századba érkező fővárosban. De sem akkoriban, sem azóta nem született olyan cigány örökös, aki Rácз Pali szívósságával, eltökéltségével küzdött, harcolt volna cigány népe felemelkedéséért. S ez a hiány döbbenetes. Igaz, Deák Ferenc után a nem cigány magyarok körében sem született 150 év alatt olyan valaki, akire 10 millió magyar egyformán büszke lehetne...

Száz év után, százhusz esztendő után meglehetősen kínos szembesülni Rácз Pali vágyainak, ambícióinak alakulásával. A primás korának cigány népessége megkétszereződött napjainkra. A művészi cigány muzsika hagyományainak sikeres folytatói itt élnek közöttünk, de a zene egykori halhatlan népszerűsége, hatása semmivé lett. A cigány népesség nagyobb többsége nem él a XXI. századi polgári normáknak megfelelő körülmények között, és annak se mutatkozik jele, hogy biztató változások lennének a gyermekek, fiatalok iskolázásában.

A XXI. századra a régi ügetőpálya helyén modern üzletközpontok sorakoznak, és már másütt, a régi galopp-pályán futják az ügetőversenyeket is. Hiába keresném már a régi páholyt, régi lovi-hangulatokat, a régi ügető-bolond társakat. Végh Tóni ugyanúgy nincs már köztünk, ahogy Sándor Csikar se, Csurka se, Zelk Zoli bácsi se. Azt mondják, hogy az „igenjócigány” rangjára büszke ügyvédet, Bangó barátunkat 2000 körül elütötte egy autó. Közönséges utcai baleset. Azok a hírek, amelyek évtizedenként ismétlődő cigány összeesküvésekről szóltak, ugyanúgy csacska legendának bizonyultak, mint a mese, hogy Rácз Palinak 36 gyereke lett volna. De azért, ha az „igenjócigány” Bangó ügyvéd úr élne, 2019-ben szívesen üzennék vele a nyóckerbe a gyümölcsfák ültetéséről.

Kelemen József: Út